

ХИСТОРИЧНИ РЕХАБ

(Ивана Булатовић: *Праћерка*, Партизанска књига, Кикинда, 2021)

Одмах да буде казано, *Праћерка* или како сам научила српски и *пресџала да се џлашим* је сјајан роман. Разгаљујућ, пун лудости и чудеса, завитланција и бизарности, прштав од смеха који не посустаје, не пригушује се у задршкама, не тактизира с одступницама. Ретко кад се неки прозни текст тако громогласно насмејао и разиграо у српској књижевности. Једини који ми се у овом тренутку чини пуноправним поетичким претходником учинио је то пре тачно једног века. У епској култури свечаног патоса и комеморативне озбиљности свакако да није пожељно национални језик, историју/ историографију и мит карневалски обрнути наопачке као што је то учинила Ивана Булатовић у својој бурлески, и пре ње Растко Петровић у својој. Ауторка је и сам језик распојасала карневалски, без чега уосталом и не би било бурлеске, луцидношћу, вештином, врцавошћу и смелошћу неспецифичном за романескне уратке у српској књижевности. И опет ми се намеће само један пуноправни језичко-експериментални прозни претходник *Праћерке*. Језичко искуство *Праћерке* призива у своје окружје превод *Гарјанџуе* и *Панџајруела* Станислава Винавера, ту ексцесну језичку перформативност, померање језичко-егзистенцијалних граница ради отварања за све оно што је санкционисано, маргинализовано и потиснуто у културној свести и њеној ригидној језичкој норми. И омрсила ју је и забиберила баш попут Винавера. Већ су ова два повучена лука, која упућују на поетичка форматирања романа Иване Булатовић, довољна да читању *Праћерке* приступимо с великим поверењем (или сумњичаво, како ко). Међутим, роман отвара и перспективу на чију субверзивност национални језик, историја и мит, те стратегије њихове комодификације још увек нису отпорни.

У много чему необична јунакиња, нараторка Дана Јовановић, девојка на концу двадесетих година, долази из Чикага у Београд на рехабилитацију. Процес београдског излечења од хероинске зависности пројектован је као исцељујућа потрага за „српском духовношћу“. Наводнике ваља ставити будући да су то речи Дана Јовановић, али се наведена синтагма, односно њен етнофилетистички садржај, уоквирена интерпункцијским знацима смешта баш тамо где јој је место, у ред *наводних* и *џсеуго* категорија. Упуштајући се у потрагу за „српском духовношћу“, сама Дана пак нема скепси према националистичкој спиритуалности и њеној парадоксалности (и несувислости), већ јој приступа с позиција, опет оксиморонски, темељно индоктриниране наивности чија се злоћудност мимикријски заодева у безазленост. Комични ефекти који проистичу из судара њене привидне безазлености, вођене радозналом упорношћу, и конфликтног историјског наслеђа не пацификују Данину наивност, па ни њену аутентичну добронамерност. Они суштински огољавају ревизионистички дискурс који моделује

савремену српску културу, као и идеолошку парализу у којој је згрчена колективна свест.

Потрагу за српском духовношћу, по национално провереном маскулинистичком рецепту, Дана Јовановић, вођена потребом да се повеже са својим коренима, отпочиње жељом да сазна истину о свом ђеду Перу, наводној голооточној жртви комунистичког терора и његовој улози у историји. Данино путовање, потрага за *свејилницима* српске духовности, прераста у *on the road* политичку травестију. *Праћерка* је убедљив одговор на (реторичко) питање Дубравке Угрешић: шта је са женама у контексту књижевних путовања јер, како је написала, у књижевности увек путују мушкарци, долазе и одлазе и проливају своје сузе разметне по свим књижевним епохама. (Праћерка разметна, односно, прецизније казано, њена ауторка, насмејала се и засекала тамо где сузе испуљују. Дана се не смеје – она се шокира, пати, скандализује, трауматизује открићима до којих долази, а која опонирају њеним темељним претпоставкама. Напослетку, путовање којим је настојала да се легитимише у српској духовности Дана окончава с исписницом. И тек тада осмехнута.

У српску духовност нараторка покушава да продре учећи или наново савладавајући српски језик. Јер, по свој прилици, српски јесте Данин матерњи језик, заборављен у емиграцији, који поново учи након повратка. Учење српског језика и комуникација постављају низ препрека за нараторку. Позиција другости, односно страности у којој се Дана налази у процесу усвајања језика, ефектна је перспектива за осветљавање језичког рада и његових идеолошких учинака (и/ли обрнуто). Оно што Дани не успева, што јој упорно измиче јесте превођење искуства и стеченог знања на српски, тај *немогући језик*, како је запрепашћено узвикнула у једном тренутку. Јер, она не жели да стекне искуство учећи српски, оно јој је априорно наметнуто, уписано у идентитетске оквири у које настоји да се ушушка. Њен иницијални наум је искључиво потврђивање себе у том идентитету, симбиоза с њим. Жеља да се укорени, пронађе своје место, постане ђед Перо и да он постане она, „као у неки ритуал“, суочаваће Дану с превођењем кључних наратива српске духовности – опсесија мушким генеалогјама светородних родослова, некрофилни патриотизам, национализам, Свети Сава, пословична мудрост српског сељака, митизација времена, „мушко без *circumsized*“ – што ће резултирати спознајним ужасима (рецимо, „сваки може постати Србин, ако тако оће“). Отаџбинска вредносна вертикала и њена иконографија и симболика (о коју се Дана смехотресно саплиће) требало је да обезбеде упориште посрнулој Дани, чврстоћа и чистоћа њене конструкције да јој омогуће и телесну и духовну рехабилитацију. Хероин ће се пак заменити *нечисћоћама* и зазорностима друге врсте, и у духовном и телесном смислу.

Инверзије духовног и телесног, те узвишеног и ниског, као темељни поетички поступак, најдубље су уписане у језик којим Дана општи, у *шом* немогућем српском. Језик романа, мотивисан Даниним непознавањем српског који је ослобађа злонамерности (ванредно духовито изведени каламбури, параномазје, семантичка исклизнућа и пермутације, дословна употреба фразеологизама, употреба историцизама, лапсуси, избор синонима у погрешном контексту), простор је радикалне ауторске интервенције коју можемо разумети и као темељну језичку детоксикацију и рехабилитацију.

Потирањем праволинијске везе између означеног и означитеља, Дана бива увучена у мрежу вишесмислених, симултано могућих и алтернативних значења. Њен језик је зазоран и немогућ јер је хибрид, номадски језик, место вишеструких идентификација које је незамисливо и немисливо у језичкој физиономији српске духовности.

Језик *Праћерке* и механизми његове инструментализације најдоследније одражавају оно што Дану дочекује на путу ка историјској истини – преиначења, подметање, кривотворење, мистификације, колаборације, конвертитство, колективне амнезије и анамнезе. Права и неправна историја преламају се кроз прави и неправи језик, релевантне и нерелевантне изворе (и корене). Апропо Даниних извора, врло је сугестивна алузија на *Underground*, једну од Даниних референтних тачки знања о Југославији. Алузија на филм може се вишеструко поетички локализовати у *Праћерки* и посматрати као естетички „корен“ којем роман Иване Булатовић опонира. Манипулативна и мистификаторска политика репрезентације југословенског социјалистичког режима у филму (у складу с императивима српске духовности) предмет је сатиричког огољавања у *Праћерки*, а роман се реакционарном злорађењу постмодернистичких стваралачких пракси на историјске теме супротставља својим еманципаторским формално-језичким лудизмом.

Један по један наратив српске духовности преводи се на материјално-телесни план у урнебесном, мелодрамском *џорџичном циркусу* који врхуни у епизоди Данине коначне (само)спознаје реализоване у најподеснијем микрожанровском избору, „*ragodia sacra*“, у којој израња (и дословно) апокрифна истина. Алтернативна историја/прича искрсавала је у Даниним сновима, епифанијским прозрацима и контузним стањима. Међутим, Дана не бива доведена на позиције еписитемолошког релативизма, већ увиђа да историјска истина много дугује наративним вештинама и лукавствима својих приповедача (на једном месту ће Дана поставити тачну дијагнозу – „Превише је поверовао, није требо толико. И остали, много су веровали што јесте нешто што није“). Есенција те ванумне, усмене, јеретичке историје/приче бива сибилски шифрована у саопштењу баба Савке, чије се „украдне памети“ девојчица Дана плашила. Ту причу Дани посредује женска мрежа приповедачаца, од баба Савке, преко рођаке Ковиљке и тетке Десе до Тројеручице, а она је потиснута и у Данином адресирању мајке, које с периферије текста израња у само његово средиште. Та прича разоткрива трауме другогачијег кова, трауме које или нису уписане у цворна места српске духовности или их она претпоставља као своје утемељујуће чинове. Међутим, женско искуство (искуство *жарисрца* и *живорошџке*) у роману се предочава и у субверзивној перспективи, без и натруха виктимизације, на шта је српска књижевност дуго чекала.

Ониричко саопштење баба Савке, вербални сексуални инуендо, разоткрива место разлике као место конструкције идентитета, упућујући на сексуалне фантазме патријархата и упоришта балканске мушкости, те њених анксиозности и фрустрација (с којима се ауторка поиграва током читавог романа). Искуство и знање које Дана стиче женском линијом осведочава потпуни неуспех кључног пројекта патријархата – контроле женске сексуалности, односно њене репродуктивности. Женско искуство непокорности, те родословног оплемењивања, које је могуће саопштити само на Данином немогућем српском језику, измиче патријархалној логици чистоте, целибаштва и

мачоизма. Данине преткиње изневеравају патријархалну родну идеологију у којој су жене фигуре биолошке и културне репродукције нације. Ту фикцију оне су изневеравале прелазећи границе, бивајући путнице попут саме Дане, и уживајући, подривајући тиме још један сексуални фантазам балканског патријархата. Баба Савкин кикот, који Дани тумачи Црна Тројеручица, поричући без остатка (крипто)расистички набој бабиног саопштења, једно је од најслободарскијих места српске књижевности на тему женске еротике.

Иако је у једном тренутку Дана претпоставила да је „sloboda od historie kad nema voda, nema stuja, nema potreba za kanalizacija, jer nema žena da sere, u smislu da narediје čistoću“, испоставиће се да ка слободи од историје и српске духовности воде и „срања“ које су њене преткиње герилском борбом правиле. Научивши њихов језик, матерњи језик, Дана Јовановић је престала да се плаши. Посебно задовољство причињава чињеница да је роман Иване Булатовић објављен у години у којој се у институционалним светилницима интензивно ламентира над угроженошћу српског језика, те да родна језичка идеологија прети да *circumsized*-ује корен српске духовности и идентитета. Остаје нам још да видимо ко се све плаши Дане Јовановић, чији нас језик дивно подсећа не да у српском има места и за *џраћерке*, већ да је то њихов језик, језик *џраћерки* које у њему и на њему уживају.